

Роман Тимченко

Листопадова революція 1918 р.: передумови, очікування й наслідки

Розглядається становище західноукраїнського населення в складі імперії Габсбургів, аналізуються його сподівання на Листопадову революцію, визначаються наслідки цієї події.

Рассматривается положение западноукраинского населения в составе империи Габсбургов, анализируются его надежды на Ноябрьскую революцию, определяются последствия этого события.

Position of westernukrainian population in the Habsburg Empire is examined, his hopes on November revolution are analysed, the consequences of this event are determined.

Західноукраїнські землі протягом тривалого часу перебували в складі інших держав, однак навіть у таких скрутних умовах населення краю зберегло національну ідентичність і прагнуло до відновлення власної державності. Перша світова війна, що розпочалася 1914 р., дала поштовх до визволення підкорених народів і до руйнування багатовікових імперій. Австро-Угорщина не була виключенням у цьому відношенні. Наприкінці жовтня 1918 р. чехи й словаки, поляки й південнослов'янські народи повідомили про створення власних незалежних держав, лише українці вагалися. Однак події в Східній Галичині розвивалися настільки швидко, що й вони зважилися на сміливий крок — розпочали повстання й захопили владу у Львові та інших населених пунктах Західної України.

Мета нашого дослідження полягає в з'ясуванні причин, передумов Листопадової революції 1918 р. в Східній Галичині та аналізі становища українського населення напередодні цієї події. Не менш важливим завданням є визначення здобутків революції в перший місяць існування ЗУНР, коли українці ще контролювали Львів і навколишню територію.

Дана проблема частково відображається в працях діячів революції, зокрема М. Лозинського, О. Кузьми, А. Крезуба та

інших. Сучасні дослідники М. Литвин і К. Науменко, О. Карпенко, С. Макарчук розглядали її в контексті українсько-польського протистояння та державотворчого процесу ЗУНР.

Варто відзначити, що витоки боротьби за своє національне самовизначення на західноукраїнських землях сягають ще ХІХ ст., коли в період революції 1848 р. Головна українська рада висунула вимоги проведення демократичних реформ і автономії Східної Галичини та Північної Буковини¹. У результаті революційних змін 1848–1949 рр. було ліквідоване кріпосне право, митні кордони, обмеження в розвитку промисловості й ремесла, видана конституція. Однак такі заходи не надто покращили становище населення: ціна за викуп особистої залежності в десять разів перевищувала всі існуючі повинності; поміщики захопили всі ліси, луки, пасовища й володіли майже половиною орних земель. Селяни ж мали або невеликі наділи землі, або не мали її взагалі й змушені були найматися на роботу до панів або церкви, де працювали по 16 годин на добу й отримували мізерну платню.

Промисловість західноукраїнських земель також відставала від інших регіонів імперії, а українські підприємства платили надзвичайно високі податки. Галицьким виробникам був закритий шлях на ринки Австро-Угорщини та інших держав. Іноземний капітал займав панівне становище в лісопильній і харчовій промисловості, зовнішній торгівлі та транспорті.² Незважаючи на прийнятий 1885 р. закон, що встановлював 11 годинний робочий день, на українських землях він сягав 16 годин на добу й був найдовшим у імперії. За свою тяжку працю робітники отримували низьку заробітну плату, що була в кілька разів меншою, ніж у інших містах Австро-Угорщини. При постійно зростаючих цінах на продукти харчування це приводило їх до напівголодного існування.

Одним із важливих питань Австрійської імперії був багатонаціональний її склад, тому національна боротьба в ній проходила одночасно з ознаками соціальної. Довгий час імперська влада стримувала будь-які прояви національної непокори штучним створенням протистояння між ними. Так, Франц II

вказав: «Мої народи чужі один одному: тим краще. Вони не хворіють одночасно одними й тими ж хворобами. [...] Я посилаю угорців в Італію, італійців — в Угорщину. Кожен пильнує свого сусіда. Вони не розуміють і ненавидять себе взаємно. З їх антипатії народжується порядок, з їх ворожнечі — загальний мир»³.

Тому імперська влада всі важливі посади віддала австрійцям або польським капіталістам і банкірам, у яких уряд Австро-Угорщини бачив противників українцям краю, що відчували спорідненість з Наддніпряниною.

Такий поребіг подій не влаштував населення. Світова війна, на яку поклала надію частина галичан, не виправдала себе й погіршила їхнє становище. Українські землі опинилися в епіцентрі військових дій і переходили з рук в руки — від влади Австро-Угорщини до Російської імперії. У результаті боїв були зруйновані десятки сіл і містечок. У Бродівському повіті з 13644 хат уціліло 6231, без даху залишилось 3 тисячі жінок і дітей. У Тернопільському повіті ситуація була ще гіршою. У с. Данисові залишилося 128 хат (з 405), с. Буцнів — 239 (з 421), Купчинцях — 450 (з 644)⁴. Ряд міст та сіл, розташованих у зонах ведення боїв, були фактично зруйновані: Броди, Вишневчик, Яловець, Монастирськ, Надвірна, Журавно, Гвоздець, Галич, Тлумач, Богородчани, Делятин.⁵

Ситуація ускладнювалася посиленням експлуатації населення. У січні 1918 р. примусова праця в поміщицьких маєтках узаконилася урядом і досягла 3 днів на тиждень. Половина землі не розорювалася, знизилася врожайність технічних і зернових культур, більш ніж удвічі скоротилося поголів'я коней⁶. Наприкінці війни в Галичині й Буковині спостерігався рух за ліквідацію поміщицьких маєтків, зустрічалися випадки збройного протистояння з поліцією, яка спробувала зібрати контрибуцію⁷. Селяни громили панські садиби, відмовлялися працювати й самовільно проводили переділ землі. Дедалі популярним ставав більшовицький декрет «Про землю», однак масового розповсюдження він так і не мав. У березні—квітні 1918 р. у Львові, Дрогобичі, Стрию, Калуші відбулися робітничі страйки.

Лютнева революція в Російській імперії, створення Центральної Ради в Києві справили великий вплив на розвиток західноукраїнських земель, де великого поширення набуває ідея соборності. Представники Української парламентської репрезентації починають усвідомлювати необхідність об'єднання українських земель. В ухваленій у травні 1917 р. резолюції висловлювалися переконання, що «ціла українська нація, ступивши раз на певний шлях національного визволення, спільними силами всіх своїх частин досягне загальноукраїнський ідеал повного національного самоозначення»⁸.

Віденське студентське товариство «Січ» також заявило, що українська академічна молодь прагне до об'єднання всіх підвладних Австрії українських земель з УНР. Восени 1917 р. старшини легіону Січових Стрільців обговорили питання переходу на службу до Наддніпрянської України.

Довідавшись про участь представників Центральної Ради в мирних переговорах з країнами Четверного Союзу, у кінці грудня 1917 р. надзвичайний з'їзд національно-демократичної партії (найбільш популярної в Галичині) одногосно ухвалив урочисту заяву щодо мирних переговорів у Бресті. У ній підкреслювалося бажання західноукраїнського населення: «1) виділення всіх українських земель Австро-Угорщини в один автономний край з історичною назвою Галичини й Володимирії; 2) коли б се не було можливе, відання всіх цих земель Українській Народній Республіці»⁹. 31 грудня від галичан до Києва надійшов лист-привітання «До наших братів в Українській Народній Республіці». У ньому вказувалося, що українці Галичини, Буковини й Закарпаття довгий час жили окремо від іншої частини України, а з проголошенням Української Народної Республіки не залишилося жодного свідомого українця в Австро-Угорщині, котрий не бажав би об'єднатися з Великою Україною¹⁰. Галичани схвально сприйняли й проголошення незалежності України IV Універсалом Центральної Ради. 20 січня 1918 р. проблема соборності розглядалася на нараді Народного комітету, на якій виступили парламентські послы. В. Панейко вимагав приєднання Галичини до УНР, а С. Баран — Закарпаття.

Лише Л. Цегельський вважав, що Галичині краще залишатися в складі Австрії на правах окремого державного краю¹¹. Підписання Брестського договору 9 лютого схвально сприйняло не тільки населення УНР, а й Холмщини, Підляшшя й Галичини. Переважна його більшість прагнула до об'єднання обох частин України. На численних вічах у Дрогобичі, Станіславові, Чернівцях учасники відкрито проголошували ідею злуки українських земель¹². Таким чином, тоді як делегація Центральної Ради відстоювала претензії хоча б на автономію Східної Галичини в складі Австро-Угорщини, на її теренах розгорнулася широкомасштабна кампанія за приєднання Наддністрянської України до УНР.

Однак більшість галичан залишилася на позиціях автономії в складі Австро-Угорщини. 12 лютого відбулися збори 200 «найвпливовіших львів'ян всіх станів і заводів». У прийнятій резолюції учасники вітали підписання Брестського договору, висловлювали вдячність Центральній Раді за нього й вимагали утворення окремого коронного краю для Східної Галичини й Буковини¹³. Такі ж маніфестації пройшли в Тернополі, Коломиї, Станіславові, Сколе та інших містах Західної України. А 22 лютого 1918 р. в Палаті послів австрійського парламенту К. Левицький оголосив прагнення західних українців мати свій автономний край у межах Австрії, інакше добиватимуться об'єднання Наддністрянщини з УНР.

25 лютого у Львові відбувся з'їзд представників політичних партій, товариств і організацій, на якому були присутні близько 500 осіб. Вони вимагали від уряду негайної ратифікації Брестської угоди й створення окремого коронного краю, а також застерігали владу від проведення половинчастих реформ, оскільки вони можуть ускладнити українсько-польське протистояння¹⁴. Учасники з'їзду вирішили створити Фонд національної оборони при Президії Української парламентської репрезентації.

Улітку ситуація в Австро-Угорщині загострилася: імперія потерпала від голоду, у Львові голодуючі розгромили продовольчий склад, відбулися страйки в Калуші, Стрию, Косові й інших містах Галичини. У Габсбурзькій монархії назрівала

революційна криза, а Перша світова війна підходила до свого завершення. Німеччина зазнала важких поразок на західному фронті, і постала загроза вторгнення військ Антанти до Австро-Угорщини. Тому 15 вересня 1918 р. австрійський уряд звернувся до президента США В. Вільсона з проханням скликати окрему конференцію для обговорення умов миру, однак отримав відмову.

Тим часом австрійський прем'єр М. Гусарек намагався створити коаліційний уряд із представників національних груп, які висловили б власне бачення подальшого існування Австро-Угорщини. Він вважав, що польські землі повинні об'єднатися з Австрією. Для досягнення цієї мети Відень був готовий поступитися полякам цілою Галичиною, хоча в східній її частині українці й становили більшість¹⁵. Це викликало невдоволення західноукраїнського населення. У відповідь 22 вересня 1918 р. в Народному Домі Львова було скликане віче, яке виступило проти приєднання Східної Галичини до Польщі та висловило сподівання щодо злуки Наддністрянщини з Великою Україною. В ухваленій резолюції зазначалося, що Австро-Угорщина повинна виконати свої зобов'язання відносно української держави за Брестським договором щодо поділу Галичини на дві частини¹⁶.

Такі ж рішення були прийняті на зборах у Перемишлі, Самборі, Гусятині, Дрогобичі, Печеніжині. Особливо активно обговорювали цю проблему 30 вересня на засіданні в Станіславові. У прийнятій резолюції наголошувалося: «Торгувати нами [...] не дамо! Серця наші запалені вогнем боротьби до затину! Не здійсняться затії ворогів, доки з нас оден живий! Нехай ворог гине! Сорокамільоновий український нарід нехай живе! Слава українській державі!».¹⁷

Крім політичних гасел, серед українського населення, особливо гострими й популярними були економічні. Зокрема, на зборах 29 вересня в Самборі учасники зверталися до Української парламентської репрезентації з вимогою внесення законопроекту про аграрну реформу. Вони наголошували на розпродажу понад 200 моргів землі малоземельним і безземельним

селянам, а також звільненні від служби тих військових, чії села знищені війною¹⁸.

Активізація національного руху занепокоїла представників Габсбурзької монархії. Комендант жандармерії Галичини й Буковини Е. Фішер наголошував, що на цих землях «помітний прогрес у посиленні національної свідомості» після останнього перевороту в Росії, а намісник К. Гуйн ще влітку 1918 р. в листі до парламенту відзначав, «що розклад монархії особливо сильно прогресує протягом останніх трьох місяців».¹⁹ Отже, революційний запал населення не втихав.

4 жовтня Німеччина й Австро-Угорщина намагалися переконати американського президента В. Вільсона завершити війну, базуючись на розроблених ним принципах. Передбачалася перебудова двоїстої імперії на федеративних засадах, де «народом Австро-Угорщини, яких місце в зборі народів бажано бачити охороненим і забезпеченим, має бути дана змога автономічного розвитку». Полякам надавалися права на створення власної незалежної держави, а про українські землі, які входили до складу австро-угорської монархії, не згадувалося²⁰.

У таких складних умовах розпочалася сесія австрійського парламенту. Голова Української парламентської репрезентації Є. Петрушевич на засіданні 4 жовтня звернув увагу на важке становище українців у складі Австро-Угорщини й висловив сподівання, що імперія повинна стати союзом народів. Він наголошував, що українці втратять будь-яку надію на краще майбутнє в цій державі, якщо Австрія не поділить Галичину. А тому «ми вже нині рекламуємо найсвятіше для нас як для кожного народу право на з'єднання всіх українських земель в самостійну українську державу і домагаємося прилучення всіх українських земель австро-угорської монархії»²¹. Таким чином, лідер західних українців у парламенті висловився за перебудову Австрії на федеративних засадах. Лише у випадку анексії Східної Галичини Польщею він вимагав об'єднання з Наддніпрянською Україною. Цього ж дня сеймовий посол С. Вітик подав до палати послів заяву з вимогою припинити австро-угорську й німецьку окупацію українських областей, здійснену за умо-

вами Брестського мирного договору. Адже український народ бореться за об'єднання всіх українських областей Австро-Угорщини, Холмщини, Підляшшя й Волині з іншою частиною України в одну самостійну республіку.

Промовців підтримав К. Левицький, який підкреслив, що шлях галицьких українців лежить не до Варшави, а до Києва, і приєднати їх до польської держави можна лише силоміць, методом війни²².

12 жовтня Українська парламентська репрезентація прийняла рішення скликати у Львові «з'їзд мужів довір'я» для вирішення подальшої долі західноукраїнських земель і утворення вищого представницького органу українського народу — Української Національної Ради.

Наступного дня у Львові відбулося академічне віче, де в результаті двохгодинного обговорення виступу Д. Полянського ухвалили кілька резолюцій. Студентство, стоячи на позиціях самовизначення, висловило сподівання на об'єднання всіх земель, заселених українським народом у незалежну демократичну державу й вимагало від чиновників, аби вони якнайшвидше скликали конституанту для врегулювання внутрішніх і зовнішніх справ відповідно до потреб народних мас. Учасники зібрання «з великим задоволенням» вітали проголошення незалежності Польщі й сподівалися, що ця держава житиме в добросусідських відносинах з українцями. Також студентство визначило, що в разі встановлення імперіалістичної влади в Польщі, необхідно стати «одною лавою до боротьби за найсвятіше право свого народу».²³ Отже, молодь уже в жовтні не виключала збройного протистояння з західним сусідом.

13 жовтня зібрана в Чернівцях на конференції всіх українських партій Буковини проголошувалася єдність українців Австро-Угорщини. У резолюції засідання підкреслювалося: «Ми хочемо в мирі і згоді розійти ся з теперішнім і повсякчасним нашим сусідом румунським народом. Від Карпат по Чорне море межують наші народні границі з собою»²⁴.

Щоб запобігти розпаду Австро-Угорської імперії, 16 жовтня 1918 р. Карл був змушений видати маніфест про

перебудову імперії на федеративних засадах, де надавалося право самовизначення підкореним народам. Значну увагу цісар приділяв співпраці з національними радами, утворених з депутатів Державної Ради кожної нації, які повинні представляти інтереси свого народу у відносинах з австрійським урядом²⁵. Маніфест гарантував запровадження польської державності, а про долю українських земель не йшлося.

18 жовтня 1918 р. у Львові відбувся з'їзд українських депутатів обох палат австрійського парламенту та делегатів національно-демократичної, радикальної, християнсько-суспільної, соціал-демократичної партій. На ньому були присутні єпископат Української греко-католицької церкви та посланці академічної молоді. Вони конституювалися як Українська Національна Рада, яка постановила, що «ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині — а зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Старожинець і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини — творять одноцільну українську територію. Ся українська національна територія уконституується отсим як українська держава»²⁶. Президентом УНРади проголосили Є. Петрушевича. На зібранні не було лише представників від Закарпаття. Однак від них надійшов лист із сподіваннями на об'єднання з усіма українцями: «Наш нарід дожидає того спасення, щоби вже раз висвоботися від ярма другого народу»²⁷. Постанова УНРади не давала відповіді на головне питання про форму державного утворення. І тільки подальший перебіг подій показав, що вона має бути автономною.

19 жовтня відбувся з'їзд «мужів довір'я», який відіграв роль конституюнти, що мала затвердити склад УНРади²⁸. Дане зібрання вирішило не проголошувати негайної злуки з Наддніпрянською Україною. Є. Петрушевич пояснював це тим, що в «14 пунктах» В. Вільсона повоєнного врегулювання народам Австро-Угорщини гарантується право на самовизначення у той час, коли Росія трактувалася як єдиний народ і єдина держава. І внаслідок об'єднання Галичина могла б опинитися під владою

Росії. Крім того галицькі політичні діячі негативно ставилися до німецької окупації Наддніпрянщини. «Коли Антанта зажадає, — говорив Є. Петрушевич, — щоби німецьке і австрійське військо забрати, Росія скористає з того і загарбає землі для одної неділимої Росії. Російські робітники, це москалі, які дишать ненавистю до всього українського»²⁹.

Проти даного рішення виступили соціал-демократи, які вимагали швидкого об'єднання Східної Галичини з Наддніпрянською Україною й проведення соціальних реформ. Зокрема, М. Ганкевич, один з лідерів соціал-демократичної партії, на з'їзді констатував, що в умовах розпаду столітніх імперій і виникнення на їх теренах нових держав «національні Збори Українців австро-угорської монархії проголошують торжественно перед цілим світом, що домаганням і цілю всіх Українців є з'єдинення всіх українських земель — між иншим українських земель австро-угорської держави — в одну державу, що цілю наших національних змагань — з'єдинена, вольна, самостійна українська республіка»³⁰. За безпосереднє об'єднання українських земель виступав й інший соціал-демократ С. Вітик, наголошуючи, що злука з Україною є найважливішою політичною потребою, сенсом життя українців, зрештою, державною силою³¹. Це крило «з'їзду мужів довір'я» вважало, що політичні лідери Західної України повинні якнайшвидше скликати конституанту або державний парламент на демократичній основі для урегулювання внутрішніх і зовнішніх справ української держави відповідно до бажань українського народу.

Та галицькі провідники в умовах політичної невизначеності на Наддніпрянщині вирішили звести з'їзд до формальності, тому жодної постанови не було прийнято. Очевидно, за конкретних історичних умов втілення ідеї соборності для переважної більшості галицької еліти було несвоєчасним.

Після з'їзду соціал-демократична партія вирішила заснувати комітети об'єднання та направити до Києва делегатів від усіх українських партій із заявою про приєднання українських земель Австро-Угорщини до Великої України³². Також соціал-демократи висловилися за «об'єднання Східної Галичини

з Україною в одну державу — республіку, в якій у майбутньому буде ліквідоване велике землеволодіння», і провели 20 жовтня окрему конференцію³³.

Населення Галичини також виявляло бажання злуки з наддніпрянцями. Це знайшло своє відображення в галицьких газетах. Зокрема, 12 листопада часопис «Діло» вмістив замітку «Ідеал цілої нації», де зазначалося, що об'єднання всіх українських земель в одну самостійну, незалежну, вільну демократичну державу можливе під гаслом політичного, економічного й культурного визволення нації³⁴. Великого розголосу набула стаття секретаря націонал-демократичної партії С. Барана «Відень чи Київ», де він констатував, що не можна жити за прислів'ям «покірне теля дві матки ссе». Потрібно зайняти активну позицію щодо об'єднання українських земель в одну державу. УНРада повинна створити ліквідаційний уряд в австро-угорських українських областях для переобрання влади³⁵.

Таким чином, напередодні революційних подій у листопаді перед українськими політиками постало ряд завдань політичного й економічного характеру. Першочерговою вважалася проблема створення окремого коронного краю, яку підтримувала більшість населення. Це прагнення збереглося навіть тоді, коли інші народи вже проголошували про створення власних незалежних держав на землях колишньої Австрійської імперії. Соціал-демократи, молодь і частина населення розраховували на розв'язання низки західноукраїнських проблем у злуці з Великою Україною.

Економічні питання також потребували швидкого розв'язання. Українські робітники й селяни знаходилися внизу ієрархічної побудови суспільства Габсбурзької монархії, і населення сподівалося на покращення свого існування внаслідок революційних змін у краї. Особливо важливим у Східній Галичині вважалося врегулювання аграрної проблеми, адже більшість українців були малоземельними.

В умовах розпаду Австро-Угорщини відбулися зміни в уряді. Прем'єром став Г. Лямаш, який узяв курс на фактичну ліквідацію імперії, обіцяючи передати Східну Галичину в руки

УНРади³⁶. 31 жовтня 1918 р. відбулося засідання австрійського парламенту, на якому вирішено, що «польське заступництво не буде розтягати своєї діяльності на українських області, признаючи рівне право української нації до створення самостійного державного організму, котрого границі будуть устійнені на основі порозуміння націй, евантуально мировим договором»³⁷. У другому протоколі зазначалося, що уряд надає право австрійському намісникові у всіх областях Східної Галичини «обсадити староства і повітові дирекції фінансів урядовцями української народности, в порозумінні з Українською Національною Радою»³⁸. Отже, хоча австрійська влада й надавала українцям певних політичних і культурних прав, проте конкретної постанови щодо самовизначення, навіть у складі Австро-Угорщини, ухвалено не було.

31 жовтня з Відня до Львова повернувся парламентський посол Л. Цегельський з інформацією, що Австрія має передати владу в Галичині українцям. Офіційно про це повинні повідомити наступного дня. Отже, навіть у той момент, коли імперія вже майже розпалася, лідери УНРади ще вірили в прихильність цісаря до української справи. Пізніше газета «Боротьба», орган соціал-демократичної партії, з цього приводу писала, що Є. Петрушевич і його прихильники підтримували тільки Габсбургів, а слово «Велика Україна» навіть промовити боялися, щоб «не прогнівати цісаря Австрії Карла, який пакував уже свої манатки, утікаючи з свого цісарства»³⁹.

Виходячи з цього, К. Левицький вважав, що захоплювати владу військовим шляхом не варто, і зажадав від австрійського намісника генерала К. Гуйна визнання Східної Галичини й Буковини з українською частиною Угорщини самостійною українською державою. Але той відмовив, пояснивши, що не отримував жодного повідомлення з Відня, оскільки телеграфний зв'язок із столицею був перерваний. Те ж саме зробив і австрійський комендант міста Львова генерал Р. Пфеффер⁴⁰.

Стало зрозумілим, що уникнути конфлікту між українцями й поляками, які не приховували намірів захопити Східну Галичину, неможливо. Адже 28 жовтня 1918 р. на нараді в Кра-

кові було утворено Польську Ліквідаційну Комісію, яка повинна була перейняти владу в Галичині від Австрії до Польщі⁴¹. Про це йшлося в телеграмі начальника Головного штабу польських збройних сил у Варшаві Т. Розвадовського до польського військового коменданта Львова генерала р. Лямезана. У ній зазначалося, що генеральним комісаром Галичини призначений князь В. Чарторийський, а військове керівництво переходить до генерала С. Пухальського. Управління у Львові мав очолити генерал Р. Лямезан⁴².

Увечері 31 жовтня члени УНРади та Військового Комітету, який був створений ще у вересні 1918 р., скликали нараду старшин, на якій обговорили план дій на 1 листопада. Л. Цегельський запропонував почекати рішення з Відня й не піднімати повстання. Військові на чолі з Д. Вітовським пропонували негайно захопити владу у Львові, оскільки не могли передбачити подальший хід подій. У результаті старшинами була прийнята ухвала про підняття збройного повстання й перейменування Військового Комітету на Українську Генеральну Військову Команду. Від її імені був розісланий по всіх містах і повітах Східної Галичини наказ — у ніч на 1 листопада взяти владу на місцях у свої руки⁴³.

Уночі команда українських воїнів зайняла казарми, усі державні установи й захопила владу у Львові⁴⁴. Цього не чекали ні К. Гуйн, ні Р. Пфедфер. Заступник намісника В. Децикевич був змушений формально передати владу УНРаді, яка закликала українське населення до боротьби за українську державність: «Український Народе! Голосимо Тобі вість про Твоє визволення з віковичної неволі. Від нині Ти господар своєї землі вільний горожанин Української Держави... Доля Української Держави в Твоїх руках. Ти станеш, як непобідний мур при Українській Національній Раді і відіпреш усі ворожі замаху на Українську Державу»⁴⁵.

Газета «Буковина» 1 листопада опублікувала велику статтю про завдання УНРади, що потребували вирішення. Передбачалося видання законів для охорони «мужицької землі, аби вона пізніше знов не вислизнула з мужицьких груп». УНРада

зобов'язувала створювати фахові ремісничі, промислові, торговельні школи, дбати про розвиток промисловості й торгівлі, а також наголошувалося на створенні в новій державі демократичного суспільства⁴⁶.

Першим актом нової влади після захоплення Східної Галичини стало видання 1 листопада двох відозв до населення, що вже наступного дня були надруковані в газеті «Діло». Перша повідомляла про утворення на українських землях Австро-Угорської монархії «української держави», визнання УНРади найвищою владою краю й закликала населення до «спокою»⁴⁷. Друга відозва, яка була схожа на програмний документ, проголошувала демократичні принципи нової держави (громадянську, національну й релігійну рівність), представництво національних меншин у діяльності УНРади, створення уряду. Влада закликала, що «все здібне до оружя українське населення має утворити ти боеві відділи, які або ввійдуть у склад української армії, або на місцях оберігатимуть спокій і порядок, особливо мають бути оберігані залізниця, почта і телеграф», й сподівалася, аби населення «всі свої сили» направило на зміцнення державності⁴⁸. Однак, проголосивши віротерпимість, західноукраїнська влада не закрила польських газет, які на шпальтах відверто принижували й ображали УНРаду й українців.

Згодом, 5-6 листопада УНРада проголосила ще ряд декларацій до населення західноукраїнської республіки для роз'яснення перспектив майбутньої політики. Українському населенню проголошувалося, що в «сотвореній Тобою державі не буде поневолення нації нацією і не сміє бути панування багатших та економічно сильніших над бідними й економічно слабшими. В Українській Державі всі горожани без ріжниць мови, віри, роду, стану чи пола будуть справді рівні перед проявом закону, а наскрізь демократичний лад, опертий на загальнім, рівнім виборчим праві, від громади починаючи і на державі кінчаючи, забезпечить верховний голос у державі демосови, масам робочого народу»⁴⁹. Передбачалося проведення виборів українського парламенту, який «переведе справедливу аграрну реформу, силою котрої земля великих земельних дібр

перейде на власність малоземельних і безземельних», встановить восьмигодинний робочий день тощо. У другій заяві «Українські вояки» висловлювалася вдячність українському війську, яке здобуло владу у Львові й інших частинах краю⁵⁰. УНРада затвердила нагородження стрільців відзнакою «За обняття Львова у владу Української Держави». У третій відозві «Під оружжя» закликали вступати до армії всіх, «кому тільки доля Рідного краю лежить на серці, кому не байдуже щасте дітей і внуків, хто не хоче панщини, хто натомість бажає собі справедливого ладу».

Особливу надію влада поклала на залучення до війська української молоді, але сподівання не виправдалися. Солдати, повернувшись із фронтів Світової війни чи з полону, теж не поспішали знову брати до рук зброю. На пропозицію приєднатися до війська вони відповідали: «Я вже три роки в плену наголодувався, набідився, воювати мені остогидло»⁵¹. Галицький публіцист В. Будзиновський досить точно відтворив настрої українських вояків: «Ми у Львові вже непотрібні. Там сім українських регіментів (полків — *Р.Т.*). З Київа ще йдуть чотири корпуси, бо Галичина відходить до Соборної України... На добавок ми чули від сицилістів (соціалістів — *Р.Т.*), що будуть ділити панські ґрунта. Треба ж кожному бути дома. Хто буде сидіти у Львові пильнуючи, щоби Ляхи не зробили повстаня, той верне до порожньої і вилізаної миски»⁵². Отже, з цього випливає, що для більшості військових, які переважно були вихідцями з села, революція фактично закінчилася. Адже влада УНРади була встановлена, а значить їм необхідно повертатися додому й ділити землю. Поміщицькі володіння, які залишалися без нагляду, грабувалися. Зокрема, кур'єр УНРади В. Добровольський писав, що «...у селі Гошанах у діди́ча Янка знайдено зброю і амуніцію, яку жандармерія з Хишевич зконфіскувала. Ді́дич Я́нко втік до Самбора, полишаючи двір на двох жінок, яким не заплачено. Вони по його втечі з полоненими італійцями кинулись грабувати двір»⁵³. Тому українським політикам необхідно було швидко встановити порядок і розв'язати селянське питання.

13 листопада 1918 р. УНРада ухвалила «Тимчасовий закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії», яким визначалася назва держави — Західно-Українська Народна Республіка, герб (зображення золотого лева на синьому фоні) та її кордони: «Простір Західно-Української Народної Республіки покривається з українською суцільною етнографічною областю в межах бувшої австро-угорської монархії, — то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимірією і Буковини, та з українськими частями бувших угорських столиць (комітатів): Спиш, Шариш, Земплин, Уг, Берег, Угоча і Марморош». Таким чином декларувалося створення в Європі ще однієї незалежної держави. Вищим органом влади мали стати Установчі Збори, вибрані шляхом загального й таємного голосування. До часу їх скликання керівництво державою покладалося на УНРаду та Державний Секретаріат.

16 листопада був прийнятий закон про державну адміністрацію, за яким місцеві органи управління ЗУНР підпорядковувалися Державному Секретаріату у Львові як найвищій державній інстанції⁵⁴. Замість цісарських старост вводилися посади державних повітових комісарів. 19 листопада ухвалили закон про судівництво, яким встановлювалися повітовий, окружний і вищий суди ЗУНР, а також передбачалося утворення Найвищого Державного Суду у Львові.

Отже, уже з перших днів УНРада намагалася залучити на свій бік якомога більше населення західноукраїнських земель. Діючи за демократичними принципами, влада сподівалася на порозуміння з численними національними меншинами, які проживали в Східній Галичині. Однак головна проблема полягала в тому, що ці кроки не відповідали тогочасним реаліям. УНРада не врахувала, що поляки нізащо не погодяться із втратою цієї території, і далі обіцянок справа не йшла.

Листопадова революція поставила на порядок денний ще одну важливу проблему — економічну. Проведення аграрної реформи, швидкої відбудови промисловості й житла після Першої світової війни вимагали від українських політиків

швидких, а головне, в умовах українсько-польського протистояння, безпомилкових дій. Тому ще напередодні повстання 29 жовтня у Львові було створено Центральне бюро УНРади на чолі з Р. Перфецьким та Харчовий уряд, головою якого став С. Федак. Останній мав займатися забезпеченням державних, освітніх і лікувальних установ продуктами харчування⁵⁵. УНРада закликала утворювати повітові харчові комітети, які мали б функціонувати як повітові уряди⁵⁶.

Тим часом заступник державного секретаря закордонних справ М. Лозинський у передовій статті газети «Діло» виклав свої судження стосовно існування державності в Галичині й проведення в ній земельної реформи, яка вважалася «найголовнішою журою нашої державної влади». На його думку, з великого землеволодіння необхідно утворити «земельний фонд Народної Республіки, яким мають бути заспокоєні земельні потреби селянства». Установчі збори повинні вирішити способи управління цим фондом⁵⁷. Проведенням же аграрної реформи ЗУНР мав займатися Державний Секретаріат земельних справ.

Однак УНРада так і не змогла швидко провести аграрні перетворення на селі. Уряд ЗУНР прискіпливо ставився до цієї проблеми: створив спеціальну комісію, виробив декілька законопроектів, які неодноразово обговорювалися на сесіях УНРади. Зваживши всі побажання й зауваження, лише у квітні 1919 р. земельний закон ЗУНР прийняли, але час вже було втрачено. Тому можна констатувати, що одне з першочергових завдань Листопадової революції так і не було вирішено вчасно. Галицьким політикам бракувало розуміння, що утвердження тимчасового законопроекту могло зняти соціальну напругу суспільства, повернути селянство на свій бік і зарадити виникненню в 1919 р. Селянсько-Робітничого союзу, що виступав з відвертою критикою політики УНРади. Ми не в праві судити Є. Петрушевича і його оточення, яке в першу чергу намагалося наділити землею воїнів Галицької армії і не могло передбачити поведінки солдатів у разі проведення аграрної реформи. Уряд не виключав, що розпочнеться масовий відхід бійців з лав армії додому.

Іншою важливою метою було об'єднання з Великою Україною. Про це свідчать численні збори населення, що висловлювало сподівання на злуку. 10 листопада на засіданні УНРади представник Української народно-демократичної партії Р. Перфецький запропонував, щоб УНРада дозволила Державному Секретаріату здійснити заходи по об'єднанню українських земель. До його думки приєднався секретар закордонних справ В. Панейко. Д. Вітовський наголосив, що зволікати не можна, оскільки «широкі маси селянства, робітництва і все військо бажають з'єднання»⁵⁸. Але були діячі, які не сприймали цього рішення. Сумніви щодо негайної злуки висловили секретар віросповідань О. Барвінський та секретар внутрішніх справ Л. Цегельський. Останній підкреслював орієнтацію гетьманського уряду на «єдину, неделіму», а це, у свою чергу, могло знищити галицьку державу. Проте УНРада як найвища влада західно-українських земель бувшої Австро-Угорської імперії доручила Державному Секретаріату вжити необхідних заходів щодо об'єднання українських земель в одну державу.

Хоча на цьому етапі чільники ЗУНР не поспішали об'єднуватися з Наддніпрянською Україною. Однак для оборони Галичини, зокрема Львова, від поляків потрібні були війська та амуніція, тому УНРада вирішила звернутися до П. Скоропадського за допомогою. Галичани розуміли, що об'єднатися буде нелегко, адже очікувався переворот. З метою запрошення до Галичини офіцерів вищого командного складу, напередодні Листопадового повстання, в Києві перебував член Української національно-демократичної партії В. Панейко.

Перша делегація О. Назарука й В. Шухевича виявилася невдалою. Січові Стрільці відмовилися йти на допомогу галичанам, оскільки вирішили взяти участь у повстанні проти гетьмана. Втрата Львова змусила політиків ЗУНР знову шукати допомоги в наддніпрянців. У кінці листопада 1918 р. вирішили знову направити в Україну своїх представників — Л. Цегельського й Д. Левицького. Однак делегати ЗУНР не змогли вдруге дістатися Києва, оточеного протигетьманськими повстанцями. Тоді вони виїхали до Фастова, де зустрілися з членами

Директорії: В. Винниченком, С. Петлюрою, О. Андрієвським, Ф. Швецем і А. Макаренком. У результаті обговорення обидві сторони уклали й підписали у Фастові 1 грудня 1918 р. передвступний договір про злуку обох держав⁵⁹. Таким чином, одним із важливих результатів Листопадової революції для України в цілому було об'єднання УНР і ЗУНР в одну соборну незалежну державу 22 січня 1919 р. На жаль, наслідки злуки виявилися нетривкими, а обидві частини продовжили жити своїм власним життям.

Отже, українці, які перебували в складі Австрійської імперії, вважалися найнижчими станами суспільства. Майже вся влада в Галичині знаходилася в руках поляків, які зневажливо ставилися до українців: робітники отримували найменшу в імперії заробітну платню, а селяни майже не мали землі. Революції в Росії, а згодом у Німеччині й Австро-Угорщині мали безперечний вплив на розвиток суспільної свідомості Східної Галичини. Підавстрійські українці пройшли шлях від автономії до незалежності й змогли, незважаючи на численні перешкоди й протиріччя, проголосити створення власної державності на західноукраїнських землях. Населення сподівалося, що власний уряд допоможе розв'язати їм власні політичні й соціальні потреби. І дійсно, УНРада й Державний Секретаріат прийняли ряд постанов, які значно демократизували життя країни, надали права і свободи громадянам власної держави й свідчили про високу освіченість політиків з нормами європейського права. Одним із вагомих досягнень Листопадової революції було і проголошення злуки УНР і ЗУНР, коли обидві частини України об'єдналися в одну незалежну державу. Нехай цей союз носив декларативний характер, однак свідчив про історичну спорідненість її жителів і волю жити в соборній республіці.

Однак в умовах українсько-польського протистояння не вдалося вирішити ряд важливих завдань. Зокрема, так і не були націоналізовані всі підприємства й не затверджено восьмигодинний робочий день. Також уряд ЗУНР не вирішив найголовнішої проблеми — земельної. Аграрний закон був прийнятий із великим запізненням і не реалізований повністю. Це відштовх-

нуло від УНРади частину робітників і селян. Однак Листопадова революція стала знаковою подією в історії України й дала поштовх до епохального об'єднання Наддніпрянщини й Наддністрянщини.

¹ *Кухутяк М.* Галичина: сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. — 1939 р.). — Івано-Франківськ, 1993. — С. 36.

² *Тищик Б. Й.* Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923 рр.). Історія держави і права. — Львів, 2005. — С. 19.

³ Там само. — С. 33.

⁴ *Литвин М. Р., Науменко К. Є.* Історія ЗУНР. — Львів, 1995. — С. 91.

⁵ *Макарчук С. А.* Этносоциальное развитие и национальные отношения на западно-украинских землях в период империализма. — Львов, 1983. — С. 35.

⁶ *Литвин М. Р., Науменко К. Є.* Назв. праця. — С. 92.

⁷ *Тищик Б. Й.* Назв. праця. — С. 125.

⁸ Свобода. — 1917. — 26 травня.

⁹ *Гошуляк І.* Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки. — К, 2009. — С. 228.

¹⁰ *Левицький К.* Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни, 1914–1918: 3 іл. на підставі споминів і документів. — Ч. 3. — Львів, 1930. — С. 697–701.

¹¹ Там само. — С. 714.

¹² Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: в 5 т. — Т. 1. — Івано-Франківськ, 2001. — С. 85–101.

¹³ Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923): Історія (Колективна монографія. Керівник авторського колективу й відповідальний редактор О. Карпенко) // Карпенко Олександр. З історії Західно-Української Народної Республіки (До 85 річчя з дня народження професора О. Ю. Карпенка). — Івано-Франківськ, 2006 — С. 156.

¹⁴ Українське слово. — 1918. — 27 лютого.

¹⁵ *Лозинський М.* Галичина в роках 1918–1920. — Нью-Йорк, 1970. — С. 25–26.

¹⁶ *Левицький К.* Великий зрив: (До історії укр. державності від берез. до листоп. 1918 р. на підставі споминів та документів. — Львів, 1931. — С. 97.

¹⁷ Діло. — 1918. — 8 жовтня.

¹⁸ Там само. — 5 жовтня.

¹⁹ Під прапором жовтня: збірник документів і матеріалів. — Львів, 1957. — С. 83.

²⁰ *Лозинський М.* Назв. праця. — С. 25.

²¹ Там само. — С. 27.

²² Там само. — С. 27–28.

²³ Діло. — 1918. — 18 жовтня.

²⁴ Буковина. — 1918. — 18 жовтня.

²⁵ Діло. — 1918. — 19 жовтня.

²⁶ Там само. — 20 жовтня.

²⁷ Центральний державний історичний архів, м. Львів (далі — ЦДІАЛ). — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 128. — Арк. 8.

²⁸ Там само. — Арк. 2.

²⁹ Змагання за Українську державність на Буковині (1914–1921). Документи і матеріали. — Чернівці, 2009 — С. 186.

³⁰ *Лозинський М.* Назв. праця. — С. 31.

³¹ *Гуцуляк М.* Перший листопад 1918 року на західних землях України: Зі спогадами і життєписами членів Команди виконавців Листопадового Чину. — К., 1993. — С. 21.

³² Вперед. — 1918. — 27 листопада.

³³ Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). — Ф. 129. — Оп. 2. — Спр. 234. — Арк. 42.

³⁴ Діло. — 1918. — 12 листопада.

³⁵ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923... — Т. 1. — С. 226.

³⁶ ЦДІАЛ. — Ф. 309. — Оп. 1. — Спр. 1879. — Арк. 3зв.

³⁷ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: в 5 т. — Т. 1. — Івано-Франківськ, 2001. — С. 221.

³⁸ ЦДІАЛ. — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 96. — Арк. 4–4зв.

³⁹ Боротьба. — 1919. — 29 жовтня.

- ⁴⁰ Діло. — 1918. — 3 листопада.
- ⁴¹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: в 5 т. — Івано-Франківськ, 2003. — Т. 2. — С. 174–175.
- ⁴² Лозинський М. Назв. праця. — С. 37.
- ⁴³ ЦДІАЛ. — Ф. 309. — Оп. 1. — Спр. 1879. — Арк. 4.
- ⁴⁴ ДАЛО. — Ф. 1. — Оп. 52. — Спр. 2859. — Арк. 14–15.
- ⁴⁵ Діло. — 1918. — 2 листопада.
- ⁴⁶ Буковина. — 1918. — 1 листопада.
- ⁴⁷ Діло. — 1918. — 2 листопада.
- ⁴⁸ Там само.
- ⁴⁹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923... — Т. 1. — С. 336.
- ⁵⁰ Діло. — 1918. — 6 листопада.
- ⁵¹ Солдатенко В., Савчук Б. Галицька армія у Наддніпрянській Україні. — К., 2004. — С. 31.
- ⁵² Будзиновський В. Ішли діди на муки (введення в історію України). — Нью-Йорк, 1958. — С. 4.
- ⁵³ ДАЛО. — Ф. 257. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 12.
- ⁵⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 2192. — Оп. 2. — Спр. 3. — Арк. 36–36зв.
- ⁵⁵ Діло. — 1918. — 30 жовтня.
- ⁵⁶ Українське слово. — 1918. — 30 жовтня; Діло. — 1918. — 31 жовтня.
- ⁵⁷ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923... — Т. 1. — С. 443.
- ⁵⁸ Діло. — 1918. — 12 листопада.
- ⁵⁹ ЦДАВО України. — Ф. 1065. — Оп. 1. — Спр. 282. — Арк. 154–156.